

Революція в Туреччині. М. Кемаль. Національні рухи в Китаї, Індії, Африці

1. Революція в Туреччині. Ататюрк
2. Реформи М. Кемаля (Ататюрка)
3. «Рух 4 травня» в Китаї
4. Особливості індійського національно-визвольного руху
5. Особливості національно-визвольного руху у Північній Африці

1. Агонія Османської імперії. Поразки країн Центрального блоку (до складу якого входила Османська імперія) на фронтах Першої світової війни, зростаюче невдоволення народу, зрештою капітуляція Османської імперії в жовтні 1918р. поклали кінець владі молодотурків, що відстоювали цілісність імперії.

Деспотична держава, яка сторіччями сковувала страхом сусідні країни і народи, агонізувала. Війська Антанти анексували всі загарбані нею території (Балканський півострів, арабські землі). Постало питання про те, якою бути післявоєнній Туреччині (навколо якої і формувалася Османська імперія). У ці важкі дні вирішення цього питання взяв на себе сам турецький народ на чолі з його новими лідерами, які звільнилися від імперських устремлінь і поставили завдання створення суверенної світської Турецької держави.

Окупація країни військами Антанти. Країни Антанти, не задовольнившись відокремленням від Османської імперії арабських земель, прагнули покінчити з існуванням самої Туреччини, що приваблювала їх як об'єкт колоніальної експансії. Після підписання Мудроського перемир'я (30 жовтня 1918 р.) почалася окупація Анатолії (азіатської частини Туреччини) військами Англії, Франції, Італії і Греції.

Держави Антанти призначили в Стамбулі своїх верховних комісарів, взяли під свій контроль банки, фабрики і рудники, залізниці і державні установи. Все це завдало важкого удару по економічних інтересах різних верств турецького суспільства. Виникла реальна загроза розчленовування країни західними державами.

Опір патріотичних сил. Такі дії Антанти викликали широкий опір різних політичних сил, який носив спочатку мирний і стихійний характер. Але невдовзі всюди стали виникати партизанські загони, товариства захисту прав місцевого населення, на чолі яких, як правило, стояли представники нового покоління підприємців, патріотичної інтелігенції й офіцерства.

У 1919 р., спочатку в липні в Ерзерумі, а потім у вересні в Сивасі відбулися один за одним два конгреси цих товариств, на яких був обраний Представницький комітет на чолі з генералом *М. Кемалем*. Документи конгресів закликали до боротьби проти окупантів і за незалежність країни, а султана - до створення нового, патріотично орієнтованого уряду.

Прийняття Декларації незалежності. Скликаний на вимогу прихильників М. Кемалю в січні 1920 р. у Стамбулі парламент прийняв декларацію незалежності Туреччини («Національну обітницю»),

У відповідь на ці дії війська Антанти окупували Стамбул. Парламент було розігнано, султан був змушений підкоритися диктату. Його новий проанглійський уряд офіційно виступив проти кемалістів (прихильників Кемалю). Більшість патріотично налаштованих громадських і політичних діячів була заарештована.

Нав'язавши султанському уряду Севрський договір (1920), який розчленовував і поневолював Туреччину, країни Антанти приступили до його насильницького впровадження в життя. Вони організували відкриту інтервенцію і доручили її проведення грецьким військам.

Утворення ВНЗТ. Дії країн Антанти змусили кемалістів стати на шлях рішучої боротьби з окупантами. 23 квітня 1920 р. в Анкарі, куди ще наприкінці 1919р. було перенесене місцеперебування Представницького комітету, зібрався новий парламент - Великі Національні збори Туреччини (ВНЗТ). Головою ВНЗТ став М. Кемаль, який проголосив новий орган влади єдиною законною владою Туреччини.

2. Двовладдя. У країні затвердилося двовладдя: у Стамбулі знаходився султанський уряд, а в Анкарі - кемалістський (прихильників республіки). Туреччина була на порозі громадянської війни.

20 січня 1921 р. республіканці прийняли Тимчасову конституцію, відповідно до якої вища влада в Туреччині переходила до Великих Національних зборів. Велику допомогу Туреччині надала Радянська Росія, що протистояла державам Антанти. З її фінансовою підтримкою кемалістський уряд почав формувати свої збройні сили.

Ліквідація султанату. Проголошення республіки. 1 листопада 1922 р. ВНЗТ ухвалили закон про ліквідацію султанату. Останній турецький султан Мехмед IV Вахїдін спішно втік із країни. Восени 1923 р. Туреччина була проголошена республікою. Правда, тиск ісламського духовенства позначився в тому, що представник султанської династії Абдул-Меджид був офіційно проголошений «халіфом усіх мусульман», однак у березні 1924 р. було ліквідовано і халіфат.

Успіхи кемалістської революції змішали всі карти держав Антанти. Умови кабального Севрського договору, нав'язані султану в 1920 р., були переглянуті. У червні на міжнародній конференції в Лозанні (1923) була визнана незалежність Туреччини в її сучасних кордонах.

Прийняття конституції. У 1924 р. була ухвалена Конституція Турецької Республіки. Главою держави проголошувався президент, наділений великою владою. Вищим законодавчим органом влади був однопалатний меджліс (парламент), з депутатів якого президент призначав прем'єра, який формував склад уряду.

Курс на реформи. Успішне завершення кемалістської революції в Туреччині створило сприятливі передумови для проведення широкого спектра реформ, що значно прискорили розвиток країни.

а) *Економіка.* У сфері економіки всю повноту турботи про розвиток національного капіталу брала на себе держава. Державне регулювання економіки поєднувалось із створенням умов для приватнопідприємницької діяльності.

Турецький уряд приступив до ліквідації іноземних концесій, які частково були анульовані, частково викуплені. Уряд взяв у свої руки будівництво нових залізниць, портів, промислових підприємств. Були встановлені більш високі митні тарифи, які захищали промисловість країни від іноземної конкуренції. Офіційно скасовувалися пільги для європейського капіталу. У сільському господарстві була проведена податкова реформа і створені умови для підвищення товарності сільськогосподарського виробництва, насамперед, для вирощування тютюну і бавовни.

б) *Реформи в соціальній сфері, релігії, культурі.* Ряд важливих реформ істотно змінив турецьке суспільство. Іслам, спочатку оголошений державною релігією, невдовзі втратив цей статус. Держава була відокремлена від релігії, ставала світською й освіта.

Запроваджувався цивільний шлюб і ліквідувалося багатоженство. Жінки зрівнювалися в правах з чоловіками. Спеціальні закони передбачали перехід на європейську форму одягу, європейський календар і літочислення. Латинський алфавіт замінив арабський. Запроваджувалось світське судочинство за європейським зразком.

Незважаючи на опір крайніх лівих і правих політичних угруповань, республіканська Туреччина в 20-30-ті рр. зробила значний крок вперед на шляху прогресу.

Формування авторитарного режиму. Однак Туреччина в цей період була далеко не ідеальним суспільством, що бадьоро крокувало на чолі зі своїм вождем шляхом модернізації.

Будь-які сумніви людей у правильності дій довічного президента викликали жорстокі репресії. Після того, як якийсь релігійний фанатик зробив замах на життя Ататюрка, так звані «суди незалежності» поширилися по всій Туреччині. Вони не щадили навіть героїв боротьби за незалежність, колишніх соратників Кемаля. зміщаючи їх з високих посад, відправляючи в заслання і навіть засуджуючи на смерть, їх звинувачували в тому, що вони вступили в змову із закордонними ворогами Туреччини і вчинили замах на безпеку держави. Найжорстокішим чином у 20-ті рр. було придушене повстання курдів (народу, проживаючого на території Туреччини, Ірану, Іраку й інших країн), які прагнули до незалежності.

Ні про яку серйозну опозицію проти політики президента в Туреччині того часу не могло бути й мови.

3. Крах надій на визволення країни. Безпосереднім поштовхом до

першого після закінчення світової війни національно-визвольного виступу китайського народу послужили зовнішньополітичні події.

У 1918р. серед певних кіл китайської громадськості набула поширення наївна надія, що перемога антинімецької коаліції, учасником якої був і Китай, принесе країні негайне, «мирне визволення» від іноземного панування. «14 пунктів» президента США В. Вільсона і особливо його заява «про справедливий мир» і «самовизначення народів» сприяли зростанню таких ілюзій.

У Китаї з закінченням війни пов'язували найоптимістичніші перспективи. У січні 1919 р. в Парижі на міжнародній конференції китайська делегація порушила питання про виведення іноземних військ за межі країни.

Невдовзі виявилася повна необґрунтованість цих надій. 30 квітня 1919р. керівники Паризької конференції сповістили китайську делегацію, що всі її пропозиції відхиляються.

Розмах патріотичного руху. По всьому Китаю прокотилася могутня хвиля обурення. Першою виступила студентська молодь.

4 травня 1919 р. у Пекіні відбулася багатотисячна демонстрація. Студенти вимагали відмови від підписання мирного договору, скасування «21 -ї вимоги» з боку Японії, продовження боротьби за державний суверенітет, покарання державних злочинців, бойкоту японських товарів. Уряд направив проти демонстрантів поліцейські сили. Багато студентів було заарештовано. Але репресії тільки посилили рішучість пекінських студентів. Вони оголосили страйк протесту.

За короткий термін студентські заворушення поширилися по всій країні і на початку червня переросли в широкий патріотичний рух, у якому об'єдналися робітники, службовці, підприємці, інтелігенція.

Наслідки і значення «Руху 4 травня». Пекінському уряду довелося звільнити заарештованих студентів, звільнити з державних посад трьох вищих чиновників, які підписали кабальні угоди з Японією й оголосити про свою незгоду з виробленими Паризькою конференцією умовами мирного договору з Німеччиною.

Крім того, значення «Руху 4 травня» полягало в тому, що в ході його посилилася боротьба проти застарілих феодальних ідеологічних догм, засилля конфуціанства, старої системи освіти.

Впровадження в політичну публіцистику, а потім і в літературу нової писемної мови байхуа, яка відповідала розмовній, залучило до грамоти і поліпшило умови одержання освіти для багатьох мільйонів китайців. Представники студентства й інтелігенції наполегливо виступали за поширення знань з природничих наук, широке застосування досягнень світової науки.

«Рух 4 травня» сприяв консолідації китайського суспільства в боротьбі за демократію, суверенітет і справжню незалежність. До політичної боротьби, з більш ясним розумінням цілей і завдань, що стоять перед країною, залучались нові покоління китайців.

4. Індія в роки війни. У роки Першої світової війни Велика Британія набагато посилила експлуатацію Індії, використовуючи і матеріальні, і людські ресурси колонії. За розмірами воєнних витрат Індія посіла друге місце (після самої Великої Британії) у Британській імперії. Для воєнних потреб відправлялася велика кількість продовольства, обмундирування, спорядження, зброї, будівельних матеріалів. Загальна вартість цих поставок та інші витрати Індії на потреби війни становили, за офіційними даними, понад 200 млн. ф. ст. Британська колоніальна влада обіцяла надати Індії самоврядування, однак і по закінченні війни надіям індійців не судилося справдитися.

Передумови піднесення національно-визвольного руху. Безпосередніми передумовами піднесення національно-визвольного руху в 1918-1922 рр. стали реформи Монтегю-Челмсфорда, які закріплювали колоніальне становище Індії, а також закон Роулетта, спрямований проти учасників антиколоніального руху.

Намагаючись запобігти можливим виступам представників різних верств індійського суспільства, міністр британського уряду у справах Індії Монтегю і віце-король Челмсфорд підготували для англійського уряду і парламенту доповідь про англійську політику в Індії, на підставі якої в 1919р. був прийнятий закон «Про управління Індією». Цим законом передбачалося символічне розширення складу виборців до центральної законодавчої асамблеї країни (усього з 1 % до 3% дорослого населення). Індійцям надавалися місця у виконавчих радах при віце-королі і губернаторах провінцій. Вони одержували можливість обіймати посади міністрів охорони здоров'я, освіти та деякі інші другорядні посади в колоніальній адміністрації.

Англійці ж як і раніше повністю контролювали фінанси, армію, поліцію, усі важливі галузі економіки, внутрішню і зовнішню політику Індії. Новий закон запроваджував виборчу систему за релігійними куріями і в такий спосіб навмисно роз'єднував і протиставляв один одному індусів і мусульман, сіяв між ними розбрат і ворожнечу.

Крім того, у тому ж 1919р. англійська влада надала силу закону Роулетта, названому так ім'ям його автора - англійського судді. Закон передбачав посилення кримінальних покарань за антиурядову діяльність. Поліція наділялася правом піддавати арешту, тюремному ув'язненню і судити за закритими дверима усіх підозрюваних в антибританській і антигромадській діяльності.

Соціальна база визвольного руху. Національно-визвольний рух очолила провідна політична партія країни Індійський Національний конгрес (ІНК), яка поєднувала у своїх рядах національну буржуазію й інтелігенцію.

Індійські підприємці і банкіри швидко збагачувалися, стрімко зростали їхні капітали, але ступінь їхнього політичного впливу на хід розвитку подій у країні був невеликим. Все це привело власників фабрик і заводів, великих землевласників і банкірів, представників інтелігенції в ряди організованої опозиції проти англійської колоніальної влади.

Головною масовою силою національно-визвольного руху в Індії у міжвоєнний період було індійське селянство, яке багато в чому визначало характер індійського суспільства.

Незважаючи на зростання промисловості, чисельність робітників в Індії була невелика. Лише у великих промислових центрах (Бомбей. Мадрас та ін.) вони представляли організовану силу. Індійське ж село становило основу соціально-економічної структури країни. Тут перепліталися кастові, племінні і станові суперечності.

5. До країн Північної Африки належать Марокко, Алжир, Туніс, Лівія, Єгипет. До особливої історико-географічної групи входять країни Магрибу.

Магриб - арабська назва Північно-Західної Африки; у наш час до країн Магрибу відносять Марокко, Алжир і Туніс, іноді також Лівію, Мавританію і Західну Сахару.

Переживши бурхливу епоху завоювань і воєн, етнічного змішання, міграцій і асиміляції, країни Північної Африки наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. стали об'єктом пильної уваги Великої Британії і Франції. Саме тут національно-визвольний рух набув найбільшого розмаху на континенті.

Марокко. З 1912р. Марокко стало французьким протекторатом, за винятком невеликої території, прилягаючої до порту Танжер, який належав Іспанії. На кінець Першої світової війни велика частина території Марокко ще не контролювалася французькими військами.

У 1921 р. на цих землях підняли повстання волелюбні рифські племена. Запекла боротьба закінчилася проголошенням Рифської республіки (1921), яка героїчно відстоювала свою незалежність. Національні збори нової держави прийняли конституцію, яка передбачала звільнення країни від колонізаторів, завоювання незалежності.

Цими подіями була дуже стурбована Франція, яка ввела свої війська в житницю області Риф - долину ріки Уергі. У вересні 1925 р. почався об'єднаний франко-іспанський наступ. Рифи героїчно боролись, але сили були нерівні. У травні 1926 р. Рифська республіка зазнала поразки і перестала існувати.

Однак національно-визвольний рух у Марокко не припинявся, відбувалася подальша консолідація всіх патріотичних сил. У 30-ті рр. боротьбу за незалежність країни очолили перші політичні партії Марокко – Національний комітет дії(1934), Національна партія (1937).

Алжир. У 1834 р. Алжир був офіційно проголошений французькою колонією. У роки Першої світової війни французька влада мобілізувала корінне населення Алжиру у свою армію, використовуючи його головним чином на тилових роботах.

Серйозні заворушення, викликані цією сваволею і посиленням викачуванням мінеральної сировини, продовольства, змусили французький уряд видати в 1919р. декрет, який зрівняв у правах алжирців і французів при збиранні податків. Деякі категорії алжирців наділялися виборчими правами.

Проте рівноправності так і не було досягнуто: араби і бербери як і раніше іменувалися «підданими», а французи, проживаючи в Алжирі, - громадянами Франції. Дискримінація яскраво проявлялася і при влаштуванні на роботу. Ні підприємці, ні інтелігенція, ні молодь не були задоволені цим декретом.

У 1920 р. у країні була створена впливова національно-патріотична організація «Молодий алжирець», яка активно виступала проти заборон на участь корінного населення в політичному житті країни. А в 1926 р. виникла нова організація - «Північноафриканська зірка», яка висунула в 1933 р. гасло боротьби за незалежність Алжиру. Мусульманські організації («Федерація обраних мусульман», «Союз алжирських улемів») боролися за розвиток національної культури і мови.

Зусилля алжирського народу, його справедливі вимоги щодо рівності між корінним населенням і французами не були даремними. Перемога Народного фронту у Франції в 1936 р. спричинила реформи, що надали населенню Алжиру деякі демократичні свободи і політичні права, створили умови для діяльності різних партій і рухів.

Передвоєнні роки ознаменувалися активізацією антифашистського руху, спрямованого проти домагань Гітлера і Муссоліні на Північну Африку.

Єгипет. У 1882 р., після придушення чергового етапу національно-визвольного руху, Єгипет був окупований військами Англії, що у 1914р. встановила над ним протекторат. Англійська влада перетворила країну на свій аграрно-сировинний додаток, де повна перевага фактично віддавалася посівам бавовни.

Суперечка про шляхи розвитку. В єгипетському суспільстві велися запеклі суперечки щодо подальшого шляху розвитку країни.

- Ліберальне налаштована інтелігенція, а серед неї переважали особи, які одержали освіту в Європі, виступала за вестернізацію країни (орієнтацію на Захід).

- Традиціоналісти, близькі до широких верств населення, відстоювали норми ісламу і були вкрай незадоволені колонізацією країни. Вони виступали за збереження традицій, розвиток держави на основі мусульманської релігії, обмеження зв'язків із західними країнами.

Серед тих, хто брав участь у політичному житті, були і ліворадикальні сили (їх представляли здебільшого вихідці з Європи), і релігійні екстремісти, і прихильники співробітництва з англійською колоніальною адміністрацією.

Активізація боротьби за незалежність. На 1918 р. національно-патріотичні сили країни консолідувалися навколо партії «Вафд», яка організувала масовий рух за здобуття незалежності Єгипту. У 1919 і 1921 рр. відбулися збройні виступи проти англійського панування.

У 1922 р. Велика Британія скасувала протекторат і погодилася визнати суверенітет Єгипту, але за умови збереження в країні своїх військ і комісара, не кажучи вже про економічні привілеї британського капіталу.

Прийняття конституції. Конституція Єгипту, ухвалена в 1923 р., проголосила країну конституційною монархією на чолі з королем Фуадом I.

Були створені парламент і відповідальний перед ним і королем кабінет міністрів, очолений лідерами «Вафда».

На шляху дорсального суверенітету. У 1924 р. уряд поставив перед Великою Британією питання про виведення британських військ з країни і об'єднання Єгипту із Суданом, який контролювався англійськими і єгипетськими військами. Ця вимога призвела до конфлікту між урядом і англійцями, унаслідок якого вафдисти подали у відставку.

Втім, на чергових виборах вони знову здобули перемогу і прийшли до влади. Тиск кабінету і молодой єгипетської буржуазії призвів, у кінцевому рахунку, до того, що Велика Британія погодилася на важливі економічні поступки. У 1931 р. був запроваджений новий митний тариф, покликаний захистити єгипетську промисловість і торгівлю від іноземної конкуренції. Це додавало впевненості єгипетським політичним колам у відстоюванні національних інтересів країни.

За англо-єгипетським договором 1936 р. англійські війська виводилися з Єгипту, британський комісар став англійським послом, і лише в зоні Суецького каналу залишилися деякі збройні формування англійців. Протягом всіх наступних років Єгипет продовжував вести політику, спрямовану на повне звільнення країни від іноземного втручання.

Завдання для самоконтролю

- 1. Яким був шлях Туреччини до досягнення незалежності і суверенітету?*
- 2. На скільки, на Ваш погляд, були важливими для Туреччини реформи Кемаля Ататюрка?*
- 3. Як Ви вважаєте, чому Ататюрк є і в нас час національним героєм Туреччини?*
- 4. Яка подія відбулась 4 травня 1919 року в Китаї?*
- 5. Які причини «Руху 4 травня» та як він вплинув на активізацію боротьби за суверенітет Китаю?*
- 6. Визначіть спільне і відмінне в національно-визвольному русі Індії і Китаю після Першої світової війни.*
- 7. У чому полягала сутність реформ Монтегю-Челмсфорда і закону Роулєтта стосовно Індії?*
- 8. Перерахуйте країни Магрибу.*
- 9. Охарактеризуйте національно-визвольний рух у Марокко і Єгипті.*

